

АКТУАЛЬНЫЯ ПЫТАННІ НАЦЫЯНАЛЬнай КУЛЬТУРнай ПАЛІТЫКІ ў ЭПОХУ ГЛАБАЛІЗАЦЫі

Культура як працэс мае ў сваёй дынаміцы перыяды колькаснага эвалюцыйнага развіцця і моманты якасных рэвалюцыйных змен. 80-я гг. ХХ ст. можна разглядаць як час аднаго з рэвалюцыйных скачкоў у развіцці культуры. Менавіта тады адбыліся падзеі, што непасрэдна адносяцца да прадмета дадзенага артыкула, якія на першы погляд толькі ўскосна звязаныя паміж сабой. Да іх адносяцца, у прыватнасці, пачатак асэнсавання канцэптуальных асноў нацыянальнай бяспекі. У гэты ж час пачынаецца сістэматычнае выкарыстанне тэрміна “глабалізацыя”, нараджаецца сусветная камп’ютэрная сетка Інтэрнет. Пры гэтым асноўным фактарам, што аказаў уздзеянне на перабудову сістэмы культуры ў глабальным маштабе, трэба лічыць менавіта Сусветную сетку як новы тып камунікацыі і абмену інфармацыяй.

Паняцце глабалізацыі культуры сёння ўжываецца як ў шырокім, так і ў вузкім сэнсах. У адпаведнасці з першым глабалізацыі культуры ўласцівыя “эканамічны, палітычны і сацыякультурны аспекты”, іх вывучае, у прыватнасці, В.Т.Лявонава [5]. У вузкім сэнсе тэрмін “глабалізацыя культуры” ўжываецца, напрыклад, Ю.Д.Граніным, які лічыць мэтазгодным вылучэнне “рэлігійнай, ідэалагічнай, навукова-тэхнічнай і інш.” глабалізацыі [3, с. 4]. Прадметам даследавання дадзенай работы выступае яшчэ больш вузкая складаючая працэсу глабалізацыі – нацыянальная эстэтычная культура, якая ўключае прыкладны, мастацкі і творчы аспекты, цесна звязаныя з эканамічнай, палітычнай, прававой, маральнай і іншымі відамі культуры. Пры гэтым трэба ўлічваць тое, што тэма гістарычнай узаемасувязі глабалізацыі і нацыяналізму праз прызму паняцця эстэтычнай культуры ў якасці спецыяльнага прадмета сацыяльна-філасофскага даследавання ў айчыннай і замежнай літаратуры не разглядалася, але асобныя работы ўжо пачынаюць з’яўляцца [8].

Актуальнасць названага даследавання падкрэслівае ўжо тое, што тэма глабалізацыі ў розных бытавых варыянтах не знікае са старонак папулярных выданняў, экранаў тэлевізараў, вобразна асэнсоўваецца ў мастацкіх творах. Так, адзін з герояў атрымаўшага прызнанне айчыннай публікі фільма М.Міхалкова “Дванаццаць” у

выкананні С.Гармаша наракае: «Ну паглядзіце, гэта ўжо не наш горад. Яны захапілі ўсё, усё! Рынкі, казіно, гасцініцы – усё ў іх. Я ўчора на сваёй “валжанцы” спрабаваў праехаць Тэатральны праезд. Восем палос! Восем палос, і ўсё іх бэнтлі-шмэнтлі, мерседэсы. Праехаць нельга! Яны нейкае там сваё вяселле спраўлялі. Папеўкі, танцы. Толькі што з акээмаў у паветра не палілі. І гэта ў трох хвілінах хадзьбы ад Лубянкі. Гэта ўжо не Масква, гэта ўжо што хочаш – Баку-шмаку, што хочаш, але не Масква. І я, я – карэнны масквіч, тут, у сваім горадзе, адчуваю сябе чужым, адчуваю сябе быццам у гасцях”.

Праблема ўзаемапранікнення нацыянальных культур, праблема Чужога, закранутыя ў фільме, з’яўляюцца толькі адной складаючай праблемы глабалізацыі культуры. Гэта праблема сёння сапраўды набывае планетарны маштаб і выклікае мноства пытанняў. Яны звязаны з роляй культуры ў сістэме нацыянальнай бяспекі, тэарэтычнае асэнсаванне канцэптуальных асноў якой узнікла ў апошнія два дзесяцігоддзі ХХ ст. Пры гэтым сэнсавае напаўненне паняцця нацыянальнай бяспекі неаднаразова змянялася. Сёння мы можам канстатаваць мнагазначнасць гэтага паняцця. Першапачаткова бяспека атаясамлівалася з абароназдольнасцю, ваеннай сілай, непрыступнасцю дзяржавы і вырашалася ў межах пытання “быць або не быць?”, “існаваць або не існаваць?”, “жыць або не жыць?”. Далейшы разгляд праблемы нацыянальнай бяспекі пайшоў у наступных напрамках. Па-першае, нацыянальную бяспеку супрацьпаставілі пагрозе (небяспецы), прадэманстраваўшы тым самым дыялектычны падыход да разгляду пытання. Па-другое, класіфікавалі небяспеку на знешнія і ўнутраныя пагрозы. Пры гэтым пад знешнімі пагрозамі сталі разумець небяспеку для дзяржавы з боку іншых дзяржаў, суполак, груп, пэўных асоб і індывідаў, а ўнутраныя пагрозы – як небяспеку з боку свайго грамадства і яго грамадзян. Такім чынам, вынікае, што паняцце бяспекі адносіцца не толькі да дзяржавы, але і да грамадства, і да кожнай асобы, і таму бяспека ўяўляецца нацыянальнай.

Калі пад нацыянальнай бяпекай перасталі разумець толькі бяспеку дзяржавы, з’явілася магчымасць сцвярджаць, што бяспека – гэта значыць не проста жыць, існаваць, быць, але жыць добра. Таму наступным этапам трактоўкі нацыянальнай бяспекі стала сцвярджанне аб тым, што яна ўяўляе сабой пэўны, дастаткова высокі ўзровень культуры, гэта значыць сукупнасць умоў для

існавання, нармальнага функцыянавання і прагрэсіўнага развіцця сістэмы, у якую ўваходзяць і дзяржава, і грамадства, і асоба.

Сёння нацыянальная бяспека – гэта цэласная сістэма, у структуру яе ўваходзяць ваенная, эканамічная, сацыяльная, палітычная, экалагічная, дэмаграфічная і іншыя формы бяспекі. Сярод найбольш актуальных і малавядомых фактараў нацыянальнай бяспекі, ад правільнага выкарыстання якіх у многім залежыць функцыянаванне ўсіх іншых формаў бяспекі, з’яўляюцца бяспека ў сферы адукацыі і культурная бяспека. Галоўным выклікам культурнай бяспекі нацыі сёння лічыцца глабалізацыя як асноўны вектар развіцця чалавецтва.

У разважаннях аб лёсе сусветнага соцыуму ў пачатку XXI ст. найбольш папулярным стала сцвярджэнне аб тым, што наш свет няўхільна рухаецца ў бок глабальнага культурнага адзінства, а асноўнай тэндэнцыяй развіцця чалавецтва з’яўляецца глабалізацыя. І хаця большасць даследчыкаў згодны з немінучасцю глабалізацыі ў далёкай або блізкай будучыні, спектр ацэнак гэтага працэсу ў сучаснасці даволі шырокі – ад надта захопленых выказванняў да надта негатыўных характарыстык. Па меркаванні адэптаў, у глабалізацыі станоўчым з’яўляецца тое, што, дзякуючы ёй, далейшае развіццё атрымліваюць працэсы лібералізацыі і дэмакратызацыі культуры, усё шырэй укараняюцца ў грамадскую свядомасць такія агульначалавечыя каштоўнасці, як свабода, роўнасць, брацтва. Праціўнікі глабалізацыі пры яе характарыстыцы выкарыстоўваюць тыя ж тэрміны, але з прыстаўкамі “анты-” і “не-”: антыдэмакратыя, антылібералізацыя, несвабода, няроўнасць і інш. У радзе супрацьпастаўленых з’яў знаходзяцца таксама высокая элітарная культура і нізкая масавая культура, а некаторыя даследчыкі падкрэсліваюць дэвальвацыю культурных каштоўнасцей у працэсе глабалізацыі [7].

Нярэдка паняцце культурнай глабалізацыі атрымлівае негатыўную трактоўку па прычыне звужэння гэтага паняцця да аб’ёму лакальнай прывязкі да пэўнага боку свету (вестэрнізацыя) або да пэўнай краіны (амерыканізацыя). Мяркуюцца, што глабалізацыя раней або пазней прывядзе чалавецтва да эканамічнай, палітычнай, культурнай аднароднасці ў планетарным маштабе. Таму сцвярджаецца, што будучая глабальная гамагенізацыя культуры ўжо сёння можа ўяўляць небяспеку для нацыянальнай разнастайнасці культур.

В.Т.Лявонава [5] адзначае, што асноўнай рысай глабалісцкай культуры з'яўляецца транснацыянальнасць. Пры гэтым для глабалісцкай культуры непрымальна ўсякая ўкаранёнасць у традыцыі. У сацыякультурным аспекце глабалізацыя разумеецца як імкненне да пэўнай агульнай ідэі, згодна з якой у сучасным узаемазалежным свеце павінны пераважаць адзіныя, агульнасусветныя культурныя каштоўнасці. Гэта абазначае на справе абавязковасць для нацыянальных дзяржаў увасаблення гэтых каштоўнасцей культуры ў сваёй унутранай і знешняй палітыцы. “Аднак гвалтоўнае ўкараненне дадзенай ідэалогіі ў выніку яе неаўтэнтычнасці для большасці краін, асабліва пазакультурнага поля цывілізацыі Старажытнага Рыма, вядзе да ўзмацнення незадаволенасці і выражаецца ў росце антыглабалісцкіх настрояў, асабліва ў краінах трэцяга свету. Пры гэтым многія традыцыі і духоўныя каштоўнасці незаходніх краін разбураюцца ў ходзе вестэрнізацыі без замяшчэння іх заходняй культурай. Вестэрнізацыя разбурае традыцыйнасць гэтых грамадстваў, але не робіць іх заходнімі” [5, с. 4]. Па меркаванні В.Т.Лявонавай, глабалізацыя – гэта светапарадак, які будзецца па адзінай сістэме прынцыпаў і каардынат і бязлітасна адсякае гісторыка-культурную разнастайнасць, якую народы свету фарміравалі тысячагоддзямі. Іх знікненне значыла б страту культурных падстаў для іх існавання на зямлі. Вынікам дадзенага выкліку глабалізацыі з'яўляецца пагроза страты нацыянальнай ідэнтычнасці краіны, а таксама ўласнай культуры.

І ўсё ж гаварыць аб тым, што глабалізацыя культуры ўяўляе сабой выклік нацыянальнай бяспецы, не зусім карэктна. Калі падыходзіць да вырашэння гэтага пытання дыялектычна, то культурная глабалізацыя зусім не з'яўляецца адзіным магістральным кірункам развіцця чалавецтва. Для ўстойлівасці соцыуму працэс глабалізацыі культуры ўжо суправаджаецца і будзе суправаджацца ў далейшым дыяметральна супрацьлеглым яму працэсам лакалізацыі культур. Пры гэтым глабалізацыя будзе развівацца і мацнець зусім не з мэтай стварэння пагроз нацыянальнай бяспецы, а, наадварот, па прычыне ўзнікнення небяспекі планетарнага маштабу, якая пагражае не толькі асобнай нацыянальнай грамадскасці, але і чалавецтву ў цэлым.

Гэта можа быць небяспека як знешняя (напрыклад, пагроза з боку космасу), так і ўнутраная, якая выклікана жыццядзейнасцю чалавека. Толькі ў выпадку аб'яднання намаганняў усіх нацый

чалавецтва распрацуе сістэму глабальнай бяспекі, структура якой будзе складацца з лакальных элементаў. Пры гэтым чым больш разнастайнымі будуць па сваіх якасных характарыстыках гэтыя элементы, тым лепш будзе для ўсёй сістэмы ў цэлым. Цяжка ўявіць сабе вынік, напрыклад, Грунвальдскай бітвы, калі б ваенныя падраздзяленні, якія ўдзельнічалі з боку будучых пераможцаў, былі выключна пешымі або толькі коннымі, або ўяўлялі сабой толькі ватагі лучнікаў, гэта значыць аднародныя баявыя адзінкі. Больш таго, устойлівасць сістэмы заключаецца не толькі ў разнастайнасці элементаў яе структуры, кожны з якіх выконвае сваю пэўную функцыю ў сістэме, а галоўным чынам у камунікатыўных сувязях паміж асобнымі элементамі, у інфармацыйным абмене паміж імі.

Калі культурнай глабалізацыі супрацьстаіць лакалізацыя, то ў сучаснасці супрацьлегласцю нацыянальнай культурнай адасобленасці з'яўляецца інтэрнацыяналізацыя культуры. Пры гэтым інтэрнацыяналізацыя і глабалізацыя адрозніваюцца якасна. Напрыклад, такі даследчык, як П.Скот [6], лічыць, што з інтэрнацыяналізацыяй звязана светаўладкаванне, пры якім дамінуючая роля належыць нацыянальным дзяржавам з дакладнымі палітычнымі межамі. Глабалізацыя ж прадугледжвае больш фундаментальнае змяненне сусветнага парадку, пры якім нацыянальныя межы страчваюць сваё значэнне. Па меркаванні П.Скота, глабалізацыю нельга разглядаць як больш высокую форму інтэрнацыяналізацыі, таму што інтэрнацыяналізацыя прадугледжвае існаванне нацыянальнай дзяржавы, глабалізацыя ж адмаўляе яе. Глабалізацыя, лічыць даследчык, уяўляе сабой больш фундаментальнае змяненне сусветнага парадку, пры якім нацыянальныя межы страчваюць сваё значэнне, дзякуючы развіццю высокіх тэхналогій і распаўсюджванню масавай культуры. Глабалізацыя, як гэта не парадаксальна гучыць, робіць асабліва актуальнай задачу распаўсюджвання нацыянальных культур.

Інтэрнацыяналізацыя прадвызначае існаванне свету, які складаецца з нацыянальных дзяржаў, на падставе чаго ўтвараюцца дакладныя геапалітычныя межы, праз якія можа ажыццяўляцца традыцыйная культурная дзейнасць інтэрнацыянальнага характару, напрыклад Дні культуры нашай краіны ў краінах далёкага і блізкага замежжа. Так, у 2008 г. “адной з найбольш прадстаўнічых, маштабных і відовішчных формаў міжнароднага культурнага супрацоўніцтва было і па-ранейшаму застаецца правядзенне Дзён культуры Рэспублікі Беларусь за мяжой” [1, с. 127], якія прайшлі ў

Сірыі, Егіпце, Кітаі, Паўднёва-Афрыканскай Рэспубліцы, Кіргізіі, Азербайджане.

Пагрозу нацыянальнаму культурнаму адзінству ўяўляюць не глабалізацыя і інтэрнацыяналізацыя, а дэнацыяналізацыя, якая разумеецца як выпустошванне фармальна-змястоўных прымет нацыянальнай культуры, замена канкрэтных нацыянальных каштоўнасцей на культурныя каштоўнасці другой нацыі, якія выдаюцца за агульначалавечыя. Задача заключаецца ў тым, каб знайсці такі механізм пераходу з узроўню інтэрнацыянальна-нацыянальнай культуры на ўзровень глабальна-лакальнай, пры якім нацыянальная культура не будзе падвяргацца дэнацыяналізацыі. Ключавым пытаннем пры гэтым з'яўляецца вызначэнне ролі сучасных інфармацыйных тэхналогій (Інтэрнета, мультымедычнай культуры ў цэлым) як дэтэрмінанта працэсу глабалізацыі, як фактараў, што не толькі ствараюць пагрозу нацыянальнай культуры, але і здольных выступіць магутным сродкам абароны ў сістэме нацыянальнай бяспекі.

Вызначана, што сучасныя інфармацыйна-камунікацыйныя тэхналогіі з'яўляюцца сапраўднай рухальнай сілай сусветнага эканамічнага і тэхналагічнага развіцця, распаўсюджваюць навуковыя веды і духоўныя каштоўнасці, пашыраюць сферу выкарыстання эстэтычных і мастацкіх каштоўнасцей. Адной з галін прымянення мультымедычных тэхналогій з'яўляюцца глабальныя камп'ютэрныя сеткі. Актывізацыя выкарыстання глабальных інфармацыйных камп'ютэрных сетак, такіх як Інтэрнет, Decnet, Usenet, FIDO і іншых, адлюстроўваецца не толькі на развіцці і функцыянаванні сацыяльных, эканамічных і палітычных структур грамадства, але і фарміруе новыя механізмы культурнага развіцця чалавецтва. Найбольш распаўсюджанай і масавай глабальнай інфармацыйнай камп'ютэрнай сеткай з'яўляецца Інтэрнет, які выступае сістэмаўтваральным фактарам мультымедычнай культуры.

Мультымедычная культура становіцца асноўным вектарам развіцця сусветнай цывілізацыі XXI ст. Ці можа яна ажыццявіць працэс трансфармацыі эстэтычных і мастацкіх каштоўнасцей з узроўню інтэрнацыянальна-нацыянальнага на ўзровень глабальна-лакальны, не падвяргаючы іх дэнацыяналізацыі? Глабалізацыя старажытная, як свет, і, па сутнасці, глабалізацыя – гэта менавіта культурная глабалізацыя, яна разумеецца як уключэнне ў прастору чалавечай дзейнасці, у працэс “акультуравання” ўсё новых локусаў

зямнога шара. Працэс глабалізацыі ў яго сучасным выглядзе не пачынаўся да таго часу, пакуль не былі створаны тэхнічныя (камп'ютэры) і тэхналагічныя (глабальная камп'ютэрная сетка) перадумовы для адносна хуткага і надзейнага абмену інфармацыяй у сусветным маштабе. Слова “адносна” ўжываецца тут невыпадкова, таму што чалавецтва робіць першыя крокі на шляху да глабальнага адзінства. З надыходам эпохі сталай глабалізацыі яно будзе мець у сваім распараджэнні зусім іншыя, якасна больш высокія тэхнічныя і тэхналагічныя магчымасці для абмену інфармацыяй. Але гэта ўжо ідэал эпохі сталай глабалізацыі, росквіту так званага інфармацыйнага грамадства, станаўленне якога яшчэ толькі адбываецца на нашых вачах. Для вядучых краін свету працэс фарміравання інфармацыйнага грамадства ў бліжэйшы час стане рэальнасцю, для іншых – арыенцірам развіцця. Пераход да інфармацыйнага грамадства накладвае асобы адбітак на структураванне рэгіянальнай прасторы, калі на змену іерархіі тэрыторый прыходзіць “сеткавая арганізацыя”. Па меркаванні М.Кастэльса [4], сеткавыя структуры з'яўляюцца адначасова і сродкам, і вынікам глабалізацыі грамадства. Асноўнай супярэчнасцю (і адпаведна рухальнай сілай развіцця) новага грамадства, заснаванага на сеткавых структурах, з'яўляецца супярэчнасць паміж глабалізацыяй свету і культурнай самабытнасцю канкрэтнага грамадства.

“Інфармацыйнае грамадства” – гэта больш карэктны тэрмін у параўнанні з тэрмінам “постіндустрыяльнае грамадства”, якое пачнецца ў выніку “канца гісторыі” (Фукуяма), пасля “індустрыяльнага грамадства”. Прыстаўка “пост-” сведчыць аб некалькі спрошчанай лінейнай мадэлі грамадскага развіцця: скончыўся перыяд індустрыяльнага развіцця грамадства, і пачаўся перыяд інфармацыйнага развіцця соцыуму; скончыўся перыяд мадэрнізму, і наступіў постмадэрнізм. На самай справе інфармацыйнае грамадства фарміруецца ў нетрах індустрыяльнага грамадства, існуе адначасова з ім і зусім не адмаўляе яго. Так, фатаграфія нараджаецца ў нетрах выяўленчага мастацтва, кіно нараджаецца ў нетрах тэатра, тэлебачанне – у нетрах кінематографа, тэхнічныя мастацтвы – у нетрах традыцыйных мастацтваў, але пры гэтым больш познія феномены мастацкай культуры не адмаўляюць існуючыя раней, а развіваюцца разам з імі па прынцыпу “не замест, а разам”. Яны працягваюць існаваць адначасова, але ў розных прасторавых вымярэннях (локусах),

аказваюць адзін на аднаго значны ўплыў, выклікаючы патрэбнасць у эстэтычнай інфармацыі і мастацкай камунікацыі.

Глабалізацыю культуры можна ўяўляць і як дзейнасць, накіраваную на задавальненне патрэбнасці ў эстэтычнай інфармацыі шляхам стварэння мноства копій арыгінальнага мастацкага твора. У панараме сённяшняй культуры, якая імкнецца да масавасці на ўсіх узроўнях, праблема капіравання становіцца вельмі значнай не толькі ў эстэтычным, але і ў агульнафіласофскім плане. Мэта, якая ставіцца ў “капіравальнай дзейнасці”, вызначаецца распаўсюджваннем унікальнай інфармацыі, змешчанай у арыгінале. Пры гэтым узнікае вялікая праблема адпаведнасці копіі арыгіналу, якая, напрыклад, у Лесінга ў гістарычнай драме “Натан Прамудры” інтэрпрэтуецца ў прытчы пра бацьку, які не ведаў, як падзяліць паміж сваімі трыма сынамі дзівосны пярсцёнак, уладальнік якога атрымліваў здольнасць пазнаць ісціну.

Стары нясе пярсцёнак да залатых спраў майстра і заказвае дзве абсалютна падобныя на арыгінал копіі. Майстар выконвае заказ так якасна, што сам бацька не можа адрозніць арыгінал ад падробкаў. Кожнаму сыну ён дае па пярсцёнку і пры гэтым не ведае, хто тыя двое, якія атрымаюць неспраўдныя пярсцёнкі. Пасля смерці бацькі кожны брат пачынае лічыць менавіта сябе адзіным уладальнікам ісціны.

Калі задацца мэтай, то ўсю культуру можна разглядаць з пункту гледжання пераходу ад арыгінала да копій, ад унікальнага да тыражаванага, ад адзінкавага да памножанага і гэтак далей. Дадзеная тэндэнцыя ў межах глабалізацыі культуры павінна была аб’яднаць нацыі для вырашэння агульных праблем. На самай справе яна іх абвастрыла і актывізавала супрацьдзеянне глабалізацыі. Магчыма, для больш глыбокага разумення гэтага трэба ўспомніць аб адрозненні паміж культурай і цывілізацыяй, якая імкнецца да глабалізацыйнага адзінства, а культура, асабліва мастацкая, – да разнастайнасці. Глабалізацыя, калі разумець яе як пераход на новы ўзровень арганізацыі цывілізацыі, праяўляецца ў стварэнні мастацкага рынку, рынку каштоўнасцей мастацкай культуры. Ці магчыма, каб культурныя каштоўнасці якой-небудзь адной нацыі захапілі рынак? Так, таму што разам з арганізацыяй арт-рынку адкрываюцца магчымасці для шырокага пранікнення яго мастацкіх каштоўнасцей, створаных у межах іншай нацыянальнай культуры і гатовых быць патрэбнымі моладзі. Менавіта тое, што пакаленне дзяцей ва ўсе часы хацела б мець сваю субкультуру, якая

б адрознівалася ад культуры пакалення бацькоў, тлумачыць імкненне да “іншаземных” мастацкіх каштоўнасцей, іх некрытычнае ўжыванне падростаючым пакаленнем.

Аднак гэта праблема не глабальна-лакальнага, а інтэрнацыянальна-нацыянальнага парадку. Глабальная культура павінна стаць вынікам эфекту сістэмнасці, калі з асобных элементаў, культурных локусаў, узніклых на падставе нацыянальных эстэтычных, мастацкіх каштоўнасцей, будзе створана цэласная агульначалавечая культура. Мультымедыяныя тэхналогіі ў гэтым працэсе могуць адыграць вырашальную ролю, таму што яны патэнцыяльна заключаюць у сабе значную магчымасць віртуалізацыі культуры, што з’яўляецца яшчэ адным аспектам разглядаемай праблемы, які выходзіць за межы дадзенай работы і патрабуе асобнага разгляду.

---

1. *Беларуская культура сёння: гадавы агляд*, 2008. – Мн.: Бел. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў, 2009. – 172 с.

2. *Гегель, Г.В.Ф. Эстетика: в 2 т. Т.1* / Г.В.Ф.Гегель. – СПб.: Наука, 2007. – 623 с.

3. *Гранин, Ю.Д. “Глобализация” или “вестернизация”?* / Ю.Д.Гранин // Вопросы философии. – 2008. – № 2. – С. 3–15.

4. *Кастельс, М. Галактика Интернет. Размышления об Интернете, бизнесе и обществе* / М.Кастельс. – М.: У-фактория, 2004. – 540 с.

5. *Леонова, О.Т. Вызовы глобализации и актуальные тренды общественного сознания в России XXI века* / О.Т.Леонова // Социально-гуманитарные знания. – 2008. – № 1. – С. 4–17.

6. *Скотт, П. Глобализация и университет* / П.Скотт // *Alma mater*. – 2000. – № 4. – С. 3–8.

7. *Суслова, Т.И. Эстетика постмодернизма в условиях глобализации* / Т.И.Суслова // Вызовы современности и философия: материалы “Круглого стола”, посвященного Дню философии ЮНЕСКО / Кыргызско-Российский Славянский университет; под общ. ред. И.И.Ивановой. – Бишкек, 2004. – С. 84–90 – Режим доступа: http://anthropology.ru/ru/texts/suslova_ti/modphil02_09.html.

8. *Хитарова, И.Ю. Музей в системе информационной безопасности социально-культурной сферы общества* / И.Ю.Хитарова. – СПб., 2007. – 23 с.